

Ks. dr. hab. Jan Krajczyński, prof. UKSW

Płock, 14 lutego 2015 r.

Katedra Prawa o Posłudze Nauczania

Wydział Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie

Recenzja
rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego
Ks. dra Krzysztofa Graczyka

Wykonując uchwałę Centralnej Komisji Do Spraw Stopni i Tytułów z dnia 2 grudnia 2014 r. (nr BCK – I – L – 7239/14), przedstawiam poniżej recenzję rozprawy habilitacyjnej „Wpływ schorzeń neurologicznych na zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich” i pozostałego dorobku naukowego ks. dra Krzysztofa Graczyka, przedłożonych do oceny w ramach postępowania habilitacyjnego przeprowadzanego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

1. Życiorys naukowy Habilitanta

Ks. Krzysztof Graczyk (lat 47) ukończył najpierw studia teologiczne, wieńcząc je w dniu 31 marca 1993 r. tytułem zawodowym magistra. Dwadzieścia lat później, 9 maja 2013 r. podniósł swoje kwalifikacje w tej dziedzinie przez uzyskanie stopnia licencjata (w rozumieniu prawa kanonicznego) nadanego z teologii biblijnej. W roku 1997 ukończył studia z prawa kanonicznego, zamykając je najpierw uzyskaniem tytułu magistra prawa kanonicznego (17 maja 1997), rok później zaś – po przedstawieniu rozprawy pt. „Wpływ *sclerosis multiplex* na ważność małżeństwa w prawie kanonicznym” – wieńcząc je stopniem doktora nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego (18 czerwca 1998).

Uzyskana wiedza z zakresu nauk prawnych i teologii oraz zdobyte kwalifikacje pozwoliły ks. K. Graczykowi wygrać kilka konkursów i znaleźć zatrudnienie w cenionych uczelniach wyższych w Polsce, mianowicie w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w Lublinie (asystent na Wydziale Prawa Kanonicznego i Świeckiego, 01 X 1998 – 30 VI 2000), Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (wykładowca, 2001 – 2008) i Papieskim Wydziale Teologicznym w Warszawie – Sekcja św. Jana Chrzciciela (wykładowca prawa kanonicznego w Studium Teologii we Włocławku. Oddział w Koninie, 01 X 2003 – do dnia dzisiejszego). W efekcie, mógł on realizować się jako nauczyciel akademicki, i to w wielu

dziedzinach prawa. Wystarczy tu wymienić niektóre przedmioty, jakie przyszło mu wyklądać, mianowicie: prawo cywilne, prawo europejskie, prawo kanoniczne, prawo zakonne. Należy też zauważyć, że wspomnianą działalność naukowo-dydaktyczną Habilitant realizował prawie nieprzerwanie od chwili otrzymania stopnia doktora nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego aż po dzień dzisiejszy. Pośród istotnych efektów tej działalności ks. dra K. Graczyka trzeba wymienić: opublikowanie trzydziestu jeden artykułów naukowych, wygłoszenie siedmiu referatów podczas konferencji naukowych, wypromowanie dwudziestu siedmiu magistrów.

Ważnym aspektem, którego nie sposób pominąć w ocenie działalności naukowo-badawczej Habilitanta, jest stała troska o bardziej dogłębne zrozumienie badanej rzeczywistości, interdyscyplinarny charakter jego badań, poszukiwanie bezpośredniego kontaktu z przedstawicielami innych dyscyplin podejmujących kwestie dotyczące zaburzeń natury psychicznej oraz praktyczne wykorzystywanie zdobytej wiedzy i umiejętności. Wyrazem gruntowności poszukiwań i chęci możliwie kompleksowego poznania badanych problemów są m.in. takie działania ks. dra K. Graczyka, jak: studium wyroków Apostolskiego Trybunału Roty Rzymskiej, w których podjęto kwestie z zakresu zaburzeń neurologicznych, oraz publikacji z zakresu medycyny, psychologii i psychiatrii; udział w charakterze słuchacza w zajęciach z anatomii człowieka, psychologii klinicznej, neurologii i neurochirurgii w Akademii Medycznej w Lublinie; bezpośrednie konsultacje z przedstawicielami kadry profesorskiej zaangażowanymi w leczenie chorób neurologicznych; czynny udział w konferencjach i sympozjach naukowych, organizowanych przez środowisko medyczne; bezpośrednie spotkania, obserwacje i rozmowy z osobami hospitalizowanymi w Klinice Neurologicznej w Lublinie; wieloletnia współpraca z Fundacją Epileptologii profesora Jerzego Majkowskiego. Systematycznie poszerzaną wiedzę z zakresu prawa kanonicznego, teologii, psychologii i medycyny Habilitant wykorzystywał nie tylko w ramach zajęć dydaktycznych, przy okazji prezentacji referatów podczas krajowych konferencji naukowych czy w licznych opracowaniach publikowanych w znanych periodykach naukowych. Nie mniej ważną funkcję społeczną należy przyznać innym jego poczynaniom badawczym, sądowym, pastoralnym, formacyjnym i popularyzatorskim, w ramach których mógł stosować w praktyce zasady prawa i dzielić się zdobytą wiedzą. Tytułem przykładu, wystarczy tu wymienić następujące formy jego działalności: czynne zaangażowanie w prace Sądu Kościelnego Diecezji Włocławskiej, najpierw w charakterze obrońcy węzła małżeńskiego, z czasem zaś w roli sędziego i redaktora ponad dwustu wyroków w sprawach małżeńskich; wykonywanie zadań Diecezjalnego Duszpasterza Inteligencji; udział w pracach Towarzystwa Teologicznego Włocławskiego, w tym pełnienie w latach 2009-2012 funkcji sekretarza tej organizacji; przygotowanie i czynny udział w seminariach dla biegłych sądów kościelnych i katolickich poradni rodzinnych, poświęconych niezdolności natury psychicznej do zawarcia małżeństwa; organizowanie i prowadzenie konkursów wiedzy religijnej dla dorosłych; wykonywanie zadań diecezjalnego korespondenta Katolickiej Agencji Informacyjnej i zaangażowanie w zespole redakcyjnym „Studiów Włocławskich”; opublikowanie wielu prac o charakterze popularnonaukowym z zakresu prawa kanonicznego, teologii, prawa cywilnego i prawa karnego.

Stosowna dokumentacja przedstawiona przez Habilitanta pozwala też stwierdzić, iż czynił on należyte starania, by na bieżąco partycypować we wspólnym wysiłku uczonych różnych dyscyplin podejmujących kroki służące poznaniu prawdy. Kandydat nie tylko uczestniczył w dwudziestu ośmiu krajowych i międzynarodowych konferencjach, sympozjach i kongresach naukowych z zakresu prawa kanonicznego, prawa cywilnego, prawa karnego, administracji, socjologii, medycyny, politologii, informatyki i teologii. Podczas takich zjazdów przedstawiał też wyniki własnych badań z zakresu prawa kanonicznego (pięć referatów), nauk o rodzinie (jedno wystąpienie) i pedagogiki (jedno wystąpienie). Wreszcie nie można nie zauważyć jego wysiłków mających na celu upowszechnienie zasad prawa kanonicznego, prawa cywilnego i prawa karnego oraz poznanie prawd teologicznych i osiągnięć nauk o rodzinie. Sto dwie prace o charakterze popularnonaukowym z zakresu wymienionych dyscyplin, spośród których sporą część opublikowano w czasopiśmie o zasięgu ogólnokrajowym, wyraźnie świadczą, że pragnieniem ks. dra K. Graczyka jest możliwie szerokie udostępnienie wyników badań naukowych.

2. Ocena rozprawy habilitacyjnej „Wpływ schorzeń neurologicznych na zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich”, Włocławek, 2014, Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne, ss. 326

Ogólna prezentacja rozprawy. Oficjalne dane statystyczne, publikowane przez Stolicę Apostolską, pozwalają stwierdzić, że znakomita większość procesów prowadzonych w sądach kościelnych dotyczy spraw małżeńskich. Pośród tych ostatnich zaś najwięcej jest spraw o nieważność małżeństwa; w samym tylko 2012 r. wydano w pierwszej instancji 34266 wyroków stwierdzających nieważność małżeństwa, z czego aż 2076 w Polsce (por. *Annuario Statisticum Ecclesiae 2012*, Libreria Editrice Vaticana 2014, s. 480-450). Nie podlega też dyskusji, że poczynając od wejścia w życie nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego (28 XI 1983), najczęstszym tytułem zaskarżania ważności małżeństwa jest ten, który ustawodawca określił w kan. 1095 nr 3 KPK. Chodzi mianowicie o niezdolność natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Jak zauważył podczas niedawnej, międzynarodowej konferencji naukowej, zorganizowanej przez Wydział Prawa Kanonicznego UKSW, abp Frans Daneels, Sekretarz Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, zdecydowana większość spraw prowadzonych w 39 trybunałach kościelnych w Polsce dotyczy tego właśnie tytułu (por. F. Daneels, *Cause polacche nella Segnatura Apostolica – esperienze e suggerimenti*, w: F. Daneels, G. Erlebach, C. Encina Commentz, W. Kiwior, T. Rozkrut, *Praktyczne aspekty funkcjonowania trybunałów kościelnych*, red. U. Nowicka, Warszawa 2014, s. 22).

Ustalenie w poszczególnym przypadku, czy wskazana przez strony podstawa faktyczna rzeczywiście oznacza to, co określono w kan. 1095 nr 3 KPK, nie należy do zadań łatwych. Szczególnie jest to trudne w sytuacji, kiedy jako rzekomą przyczynę nieważności małżeństwa wskazuje się fakty, które wprost nie oznaczają żadnych poważnych zaburzeń natury

psychicznej. Niewątpliwie do takich właśnie przyczyn faktycznych, na które powołują się niekiedy strony procesowe, należą też choroby układu nerwowego, jakimi zainteresował się Autor recenzowanej dysertacji. Należy tym samym już na wstępie zauważyć, że zamysł Habilitanta, by przyjrzeć się bliżej wpływowi chorób neurologicznych na kanoniczno-prawną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa jest nader trafny i oczekiwany.

Przedmiotem badań Autora rozprawy są kwestie, które podejmowano już wcześniej w literaturze z zakresu kanonicznego prawa małżeńskiego. Sam ks. K. Graczyk poświęcił im w ostatnich latach dziesięć publikacji i rozprawę doktorską (opracowania te, z wyjątkiem pracy doktorskiej, wymieniono w bibliografii, zob. pierwsze dziesięć publikacji Autora rozprawy habilitacyjnej). Kwestie te badali też: A. Mendonça [*The Effects of Multiple Sclerosis on Matrimonial Consent*, „*Studia Canonica*” 21 (1987) s. 419-450], R. Szttychmiller, J. Frycz, B. Drelich [*Stwardnienie rozsiane a zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „*Ius Matrimoniale*” 2 (8) 1997 s. 9-38], L.G Wrenn [*The invalid marriage*, Washington 1998, s. 36-39], A. Gołębiowska [*Wpływ sclerosis multiplex na niezdolność zawarcia małżeństwa*, „*Roczniki Nauk Prawnych*” 22 (2012) nr 1, s. 67-92]. Wymienieni autorzy usiłowali określać wpływ wybranych chorób neurologicznych na zdolność konsensualną osoby, ale ich prace mają jedynie charakter przyczynkowy; dotyczą jednostkowych chorób i niektórych tylko aspektów zdolności do zawarcia małżeństwa. Co więcej żaden z tych autorów, ani nikt inny, nie podejmował się analizy zagadnienia wpływu chorób neurologicznych *in genere* na wspomnianą zdolność prawną. W tej perspektywie rozprawa ks. dra K. Graczyka nabiera szczególnego znaczenia poznawczego i praktycznego.

Pracę stanowią: strona tytułowa, spis treści, wykaz skrótów, wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie, bibliografia, indeks rzeczowy. Całość opracowania zamknięto na 326 stronach. Rozprawa została przedstawiona w formie starannie wydanej książki. We wstępie do dysertacji (s. 19-27) Autor prezentuje specyficzny przedmiot badań, literaturę i metody badawcze wykorzystane w realizacji zadania oraz ogólną strukturę pracy. W rozdziale pierwszym pracy, w którym jest mowa o chorobach neurologicznych jako przyczynie osobowości zaburzonej, ks. dr K. Graczyk podejmuje kolejno następujące kwestie: 1) pojęcie osobowości; 2) modele neurobiologiczne a rozumienie osobowości; 3) osobowość zaburzona; 4) charakterystyczne cechy osobowości w chorobach układu nerwowego (s. 29-60). Rozdział drugi rozprawy Autor poświęca zaburzeniom neurologicznym w jurysprudencji kościelnej (s. 61-131). Najpierw traktuje on na temat niezdolności prawnej nupturientów do zawarcia małżeństwa w świetle dyspozycji kan. 1095 nr 2 i 3 KPK, dalej przedstawia sześć wyroków Apostolskiego Trybunału Roty Rzymskiej, w których podejmowano kwestię zdolności do zawarcia małżeństwa osób, u których rozpoznano chorobę neurologiczną, wreszcie odnosi się do treści siedmiu wyroków sądów niższych instancji w sprawach o nieważność małżeństwa, w których pojawiła się kwestia nieposiadania zdolności prawnej przez osobę ze stwardnieniem rozsianym. Całość wywodów kończą wnioski, w których Autor przedstawia zasady, jakie należy wziąć pod uwagę w przypadku orzekania w sprawach o nieważność małżeństwa, w których pojawiła się kwestia istnienia choroby neurologicznej. W rozdziale trzecim dysertacji Habilitant zajmuje się zaburzeniami neurologicznymi jako przyczyną nieważności małżeństwa kanonicznego (s. 133-189), tj. opisuje ze stosownym znanstwem, w jaki sposób choroba neurologiczna może wpłynąć na postawę osoby oraz jej zdolność do

zawarcia przymierza małżeńskiego i życia w małżeństwie. Wskazując przy tym na ewentualne tytuły nieważności małżeństwa, które mogą wchodzić w rachubę w przypadku rozpoznania u którejś ze stron symptomów choroby neurologicznej, Autor odnosi się kolejno do następujących podstaw prawnych nieważności małżeństwa, znanych ustawodawcy kościelnemu: wykluczenie dobra małżonków, impotencja, podstępne wprowadzenie w błąd co do przymiotu osoby, wykluczenie dobra potomstwa. Rozdział czwarty rozprawy zatytułowano: „Skutki zaburzeń neurologicznych ograniczeniem zdolności do zawarcia małżeństwa” (s. 191-233). Ks. dr K. Graczyk wykazuje tutaj, że schorzenia związane z nieprawidłowym organicznym funkcjonowaniem ośrodkowego układu nerwowego i obwodowego układu nerwowego mogą stanowić przyczynę poważnego braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz przyczynę natury psychicznej niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Autor utrzymuje, iż wspomniane choroby w swoich skutkach są zaburzeniami natury psychicznej, o jakich jest mowa w kan. 1095 nr 3 KPK, i dowodzi, że pośród skutków tych chorób należy m.in. wymienić: poważne osłabienie władzy poznania i chcenia; istotne zakłócenie czynności w zakresie poznania, oceny i wyboru; nieprawidłowe działanie rozumu i woli; brak możliwości wypełnienia tego, co jest przedmiotem dokonanego wyboru. W ostatnim rozdziale rozprawy Habilitant przedstawia stosowne wnioski i postulaty o charakterze prawno-procesowym, które mają pomóc ustalić w poszczególnym przypadku, czy zaskarżone małżeństwo osoby, u której rozpoznano chorobę neurologiczną, zostało przez nią zawarte nieważnie (s. 235-270). Uwagi te stosują się do posługi biegłego sądowego, współpracy sędziego z biegłym, postępowania sądowego, wyrokowania w sprawach dotyczących chorób neurologicznych i posługi duszpasterzy, którym przychodzi asystować przy małżeństwach zawieranych przez osoby ze schorzeniami neurologicznymi. W zakończeniu, stanowiącym szczegółowy spis wniosków zebranych z całej pracy, Autor dokonuje swoistej rekapitulacji wywodów zawartych w wymienionych pięciu rozdziałach rozprawy (s. 271-276). W istocie to właśnie te uwagi i wnioski posiadają szczególny walor poznawczy. Pozwalają one bowiem czytelnikowi uchwycić specyfikę chorób neurologicznych, rozróżnić postaci tych zaburzeń i zgłębić ich wielorakie skutki natury psychicznej.

Merytoryczna ocena rozprawy. Temat pracy wskazany przez ks. dra K. Graczyka odpowiada specjalizacji posiadanej przez Autora i jest oryginalny; precyzyjnie określa problematykę rozprawy. Temat ten nie jest też abstrakcyjny; przeciwnie, dotyczy zagadnienia, które w kanonicznym prawie małżeńskim, materialnym i procesowym, stanowi problem zasługujący na gruntowne i niezwłoczne badania. Choroby neurologiczne bowiem, którym Habilitant poświęcił swoje badania, dotyczą znacznej części społeczeństwa a tym samym nierzadko przychodzi sędziom kościelnym, obrońcom węzła małżeńskiego, biegłym i adwokatom, występującym w sprawach o nieważność małżeństwa, rozstrzygać kwestię psychicznej zdolności takich osób do zawarcia umowy małżeńskiej. Określenie przez Autora dysertacji złożonej natury wspomnianych chorób, ich wielorakich, psychicznych skutków generujących stosowne zachowania bezpośrednio odnoszące się do życia małżeńskiego, wreszcie wskazanie konkretnych środków prawnych, przy pomocy których można w poszczególnym przypadku ustalić stopień wpływu choroby na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa, niewątpliwie posiadają istotne znaczenie poznawcze i praktyczne.

Niestety, dużo gorzej należy ocenić samo określenie zakresu wspomnianych badań. Choroby neurologiczne, o jakich traktuje Habilitant, to zgoła „istny ocean”. W wykazie chorób leczonych w Polsce w ramach świadczeń w zakresie neurologii, opublikowanym przez Narodowy Fundusz Zdrowia, wymieniono 28 jednostek chorobowych (por. Załącznik nr 6 do Zarządzenia nr 65/2007/DSOZ, <http://www.nfz-krakow.pl> [2015-02-03]). Na liście chorób układu nerwowego, nieustannie korygowanej i uzupełnianej, opublikowanej przez Komitet Nauk Neurologicznych Polskiej Akademii Nauk, widnieje aż 121 takich jednostek (por. <http://www.knn.pan.pl/index.php/64-lista-chorob-neurologicznych> [2015-02-03]). Wreszcie, zgodnie z Międzynarodową Statystyczną Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10, opracowaną przez Światową Organizację Zdrowia, w aktualnym zestawieniu chorób układu nerwowego – oprócz stwardnienia rozsianego oraz 14 rodzajów padaczki, którym przede wszystkim poświęca uwagę Autor – wymieniono około 180 innych, nozologicznych jednostek chorobowych (zob. <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2015/> [2015-02-03]). W konsekwencji trzeba stwierdzić, że temat recenzowanej pracy nie jest wąski. Wprost przeciwnie, Habilitant nie sprecyzował bliżej zakresu swoich badań. Tymczasem wystarczyłoby zastrzec, w podtytule lub wstępie do pracy, że o wpływie chorób neurologicznych na zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich Autor rozprawy chce traktować na przykładzie kilku wybranych schorzeń centralnego i obwodowego układu nerwowego.

Sam problem badawczy Autor przedstawił poprawnie; na problem ten wskazuje już tytuł rozprawy. Kwestię tę doprecyzowano też we wstępie do dysertacji. Krytyczna analiza literatury przedmiotu oraz prezentacja terenu badań, dokonane we wstępie pracy, są nader oszczędne. Prezentacja zadań i celów badań naukowych, określenie sposobów opracowania problematyki pracy, dokonane we wstępie, wreszcie dobór metod badawczych i ich wykorzystanie, potwierdzają dobre przygotowanie naukowe ks. dra K. Graczyka.

Konstrukcja opracowania odpowiada tematyce rozprawy. Niestety, znaleźć też można w dysertacji elementy, które wykraczają poza ramy tematyczne, przyjęte przez Autora pracy. Na przykład zagadnienia z zakresu podstępnego wprowadzenia w błąd co do przymiotu nupturienta i symulacji zgody małżeńskiej, poruszone przez ks. dra K. Graczyka w rozdziale trzecim, nie dotyczą przedmiotu rozprawy. Podstępne wprowadzenie w błąd co do istnienia choroby neurologicznej (por. kan. 1098 KPK) i wykluczenie dobra małżonków lub dobra potomstwa, dokonane przez osobę z chorobą neurologiczną (por. kan. 1101 § 2 KPK), faktycznie nie oznaczają zdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, o jakiej jest mowa w tytule pracy i w kan. 1095 nr 3 KPK. Owszem okoliczności te mogą spowodować brak lub wadę zgody małżeńskiej a tym samym mogą stanowić przyczynę nieważności małżeństwa, nie przesądzają jednak o zdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich.

Plan dysertacji przygotowany przez ks. dra K. Graczyka jest logiczny, harmonijny i w istotnej mierze uzasadniony. Bez wątplenia potwierdza on rzetelne poznanie przez Habilitanta piśmiennictwa w zakresie podjętego tematu. Niestety, plan ten nie jest w pełni adekwatny do tematu rozprawy. Jak już zauważono wyżej, niektóre fragmenty pracy wykraczają poza ramy tematyczne przyjęte w tytule dzieła. Wartość merytoryczna pracy zostałaby też powiększona, gdyby Autor poprzedził swoje wywody rozdziałem, w którym opisano by gruntownie

choroby związane z nieprawidłowym organicznym funkcjonowaniem ośrodkowego układu nerwowego i obwodowego układu nerwowego, pogrupowano te schorzenia według przyjętych kryteriów i określono ich specyfikę oraz przedstawiono podobieństwa i różnice w zakresie skutków psychicznych między tymi jednostkami chorobowymi. Jeśli chodzi o treść rozdziału drugiego pracy, bardziej korzystnym rozwiązaniem byłoby syntetyczne ujęcie wyroków Roty Rzymskiej, zamiast konsekwentnego przedstawiania stanu prawnego i stanu faktycznego z kolejnych decyzji wspomnianego sądu. Taki sposób prezentacji stanowisk sędziów rotalnych pozwoliłby Habilitantowi uniknąć wielu powtórzeń, jakie wkradły się do tekstu głównego, w szczególności w przypadku przytaczania argumentów natury prawnej, zawartych w wymienionych wyrokach. Czytelnik ostatniego rozdziału recenzowanej dysertacji oczekiwałby ponadto od Autora dzieła uszczegółowienia jego wyводу, tak by z łatwością i bez ryzyka błędu mógł on w poszczególnym przypadku ustalić, czy rozpoznana u strony choroba neurologiczna w jakikolwiek sposób i na ile wpłynęła na jej zdolność konsensualną. Tytułem przykładu można tu wskazać nader ogólne w swej treści rozważania Habilitanta nt. opinii biegłego sądowego (wskazane byłoby m.in. dodanie szczegółowych dyspozycji co do treści pytań kierowanych do biegłego) i uściślenie dociekań poświęconych instrukcji sprawy (np. sprecyzowanie zagadnień, do których winny ustosunkować się strony i świadkowie; określenie porządku w zakresie zbierania środków dowodowych; wskazanie zagrożeń, na jakie narażone są osoby, które dokonują oceny faktów dotyczących rozpoznanych chorób neurologicznych, określenie szczególnych zadań obrońcy wężła małżeńskiego w tym przedmiocie).

Dobór źródeł i literatury przedmiotu, zastosowany przez Autora pracy, jest właściwy; wybrane materiały są wiarygodne i odpowiednie. Podział tych materiałów na mniejsze jednostki został dokonany poprawnie. Wskazane w bibliografii źródła i literatura przedmiotu w pełni zostały wykorzystane w realizacji tematu opracowania. Niestety należy też zauważyć, że wspomniany wykaz źródeł i literatury, jakkolwiek jest dość obszerny, nie jest kompletny. Ks. dr K. Graczyk nie wykorzystał wszystkich źródeł i nie odniósł się do kilku publikacji, także podstawowych, w których podjęto bądź to kwestię psychicznych skutków chorób neurologicznych, bądź też usiłowano dokonać kanonistycznej oceny wpływu tych schorzeń na zawarcie małżeństwa kanonicznego. Jeśli chodzi o źródła, należy stwierdzić, że Autor niezbyt skrupulatnie przejrzał wyroki rotalne z ostatnich lat, w których podejmowano kwestie z zakresu chorób układu nerwowego. Tytułem przykładu wystarczy tu wskazać wyrok coram Sable z 17 VII 2003 r. [RRDec 95 (2012) s. 506-513, zwłaszcza s. 508], w którym ponens odnosi się do kwestii poważnych uszkodzeń mózgu po naruszeniu czaszki (*graves cerebri laesiones post fracturam calvae*). Jeśli zaś mowa o literaturze przedmiotu, oto wykaz przykładowych tylko opracowań, których nie uwzględniono w badaniach: K. Walsh, *Neuropsychologia kliniczna*, Warszawa 2000, w tym szczególnie s. 89-142; rozdział drugi dzieła *Psychiatria*, red. A. Bilikiewicz, S. Pużyński, J. Rybakowski, J. Wciórka, t. II, Wrocław 2002, zatytułowany *Organiczne zaburzenia psychiczne*, s. 43-168, a zwłaszcza następujące opracowania tam zamieszczone: J. Jaracz, *Zaburzenia psychiczne spowodowane uszkodzeniem lub dysfunkcją mózgu* (s. 115-134), A. Bilikiewicz, *Zaburzenia osobowości i zachowania spowodowane chorobą, uszkodzeniem lub dysfunkcją mózgu* (s. 157-168); M.P. McCabe, *Relationship functioning and sexuality among people with multiple sclerosis*, „The

Journal of Sex Research” 39 (2002) s. 302-309; *Seksualność a stwardnienie rozsiane*, przekł. B. Osuchowska, Warszawa 2002; R. Zivadinov, M. Zorzon, L. Locatelli, B. Stival, F. Monti, D. Nasuelli, M.A. Tommasi, A. Bratina, G. Cazzato, *Sexual dysfunction in multiple sclerosis: a MRI, neurophysiological and urodynamic study*, „Journal of the Neurological Sciences” 210 (2003) s. 73-76; *Choroby układu nerwowego*, red. W. Kozubski, P.P. Liberski, Warszawa 2004; M.J. Sá, *Psychological aspects of multiple sclerosis*, „Clinical Neurology and Neurosurgery” 110 (2008) s. 868-877; G. Bronner, E. Elaran, J. Golomb, A.D. Korczyn, *Female sexuality in multiple sclerosis: the multidimensional nature of the problem and the intervention*, „Acta Neurologica Scandinavica” 121 (2010) s. 289-301; F. Khan, J.F. Pallant, L. Ng, M. Whishaw, *Sexual dysfunction in multiple sclerosis*, „Sex Disability Journal” 29 (2011) s. 101-111; C. Tranchant, J.-P. Azulay, *Neurologie*, Médecine Sciences Publications Lavoisier 2012. Jeśli chodzi o literaturę kanonistyczną, Habilitant nie uwzględnił m.in. następujących publikacji: R. Sztymmler, J. Frycz, B. Drelich, *Stwardnienie rozsiane a zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale” 2 (8) 1997 s. 9-38; W. Góralski, *Dobro małżonków a istotne obowiązki małżeńskie. Istotne obowiązki małżeńskie wynikające ze skierowania małżeństwa ku dobru małżonków i ich ochrona prawna w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, Warszawa 2010; A. Gołębiowska, *Wpływ sclerosis multiplex na niezdolność zawarcia małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 22 (2012) nr 1, s. 67-92; C. Baccioli, *Propuestas desde la psicopatología y la psiquiatría para una possible revisión del can. 1095, 1°-3°*, „Anuario Argentino de Derecho Canónico” 18 (2012) s. 85-133 (zwłaszcza s. 130-131).

Podsumowując, należy stwierdzić, że treść rozprawy potwierdza, iż jej Autor posiadał znaczną wiedzę w zakresie objętym problematyką ustaloną w tytule i wstępie do pracy, obiektywnie dokonał doboru materiału badawczego oraz dowiódł posiadania umiejętności posługiwania się metodami naukowymi. Wyniki swoich dociekań naukowych przedstawił w sposób logiczny, uporządkowany i interesujący. W efekcie wywody ks. dra K. Graczyka dotyczące oddziaływania chorób neurologicznych na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa kanonicznego mogą stanowić istotną pomoc dla wielu osób biorących udział w sprawowaniu władzy sądowniczej w Kościele. Jakkolwiek wspomniany dyskurs Habilitanta opiera się w istocie tylko na opisie kilku chorób neurologicznych, pozwala poznać ich specyficzne skutki natury psychicznej oraz wieloraki wpływ na decyzje i działanie potencjalnego nupturienta i małżonka.

Formalna ocena pracy. Habilitant poprawnie sformułował tytuł rozprawy. Plan dysertacji jest logiczny i harmonijny, prawie w całości adekwatny do tematu. Podział pracy na rozdziały zaproponowane przez Autora, o ile zostałyby uzupełnione o rozdział przedstawiający choroby neurologiczne w ogólności, jawi się jako celowy.

Styl rozprawy jest przejrzysty, prosty i na ogół rzeczowy. Incydentalnie Autor nadmiernie eksponuje własną osobowość i swoje walory (styl sugestywny, por. s. 26, 27), także przez nadużywanie formy *pluralis maiestaticus* (s. 26, 45, 55, 62, 64, 183). Zdarza się też, że nadaje on przedmiotom i pojęciom abstrakcyjnym cechy, które są właściwe tylko ludziom. W efekcie, prezentowane przez Habilitanta „studium bada i czyni” (s. 26), w jego zaś opinii: „dział ukazuje” (por. tamże), „numer zwraca uwagę i rozważa prawną możliwość” (s. 71), „sprawy zmuszają” (s. 251) „wyrok podaje kierunek i wyczula” (s. 72) a nawet „może zmusić

strony” (s. 261), „pytania [zaś – J.K.] posługują się terminami, pojęciami i parametrami” (s. 240).

Pracę cechuje poprawność stylistyczna i językowa; wypowiedzi Autora na ogół są precyzyjne. Sporadycznie zdarza mu się formułować poglądy niezbyt starannie. Przykładem mogą tu być wyrażenia niejasne a niekiedy nawet błędne. Pośród tych pierwszych należy wskazać sformułowania typu: „ludzie dokonują aktów antyspołecznych zachowań” (s. 42), „pacjent wydaje się nienormalny w swoim sposobie działania” (s. 107), „wpływ chorób neurologicznych na tytuły nieważności i cele małżeństwa” (s. 186), „ocena parametrów kanonistycznych, użytych przez biegłych, według kryterium «oceny paralelnej»” (s. 209), „paranoidalne pomysły” (s. 230), „czynniki, które wydają się mieć udział w kwestii ważności lub nieważności małżeństwa” (s. 270). Wśród wyrazów i fraz niepoprawnie użytych należy wymienić: mylenie „eksploatowania” (s. 253n) z „eksplodowaniem”, „częściowego wykluczenia potomstwa” (s. 183) z „czasowym wykluczeniem potomstwa”, „implikacji” z „przełożeniem” (s. 26) a „implikowania” z „suponowaniem” (s. 191, 195); traktowanie o „prawie do ciała” (s. 175, 179, 185, 218) oraz „pierwszorzędnym i drugorzędnym celu małżeństwa” (s. 184), znanych prawu kanonicznemu po kodeksie z 1917 r., ale nie temu, które obowiązuje dzisiaj; pisanie tylko o nieważności „małżeństwa sakramentalnego”, nie zaś „kanonicznego”, jakby Autor zapomniał, że w Kościele można też zawrzeć nieważne małżeństwo, które nie będzie sakramentem (s. 29, 48); traktowanie o „niezdolności psychicznej zaskarżonej w trybunale kościelnym” (s. 239) zamiast o zaskarżeniu ważności małżeństwa z tytułu niezdolności natury psychicznej; twierdzenie, że „zadaniem sądów kościelnych jest ustalenie, czy zaskarżone małżeństwo zostało ważnie zawarte” (s. 235) w sytuacji, kiedy żaden sąd nie jest w stanie tego stwierdzić a dla ustalenia statusu kanoniczno-prawnego osoby, której ważność małżeństwa zaskarżono, wystarczy domniemanie określone przez ustawodawcę w kan. 1060 KPK. Do wskazanych tutaj przykładów niedbałości Autora dysertacji należy też dodać dość liczne powtórzenia (s. 201, 212, 225, 261, 268). Wreszcie zastanawia brak pewności Habilitanta w przypadku przedstawiania niektórych wyników badań. Wyrazem tej niepewności jest dość często stosowane przez niego wyrażenie „wydaje się” (s. 26, 79, 107, 130, 156, 209, 255, 270).

Poprawnie sporządzone przypisy i bibliografia potwierdzają umiejętność korzystania przez ks. dra K. Graczyka ze źródeł i literatury przedmiotu. Można tu mieć jedynie zastrzeżenia do formy dokumentowania niektórych materiałów pierwotnych, kiedy Autor zapisuje je w języku polskim, podczas gdy w oryginale opublikowano dany tekst w języku łacińskim (zob. Kodeks Prawa Kanonicznego, Katechizm Kościoła Katolickiego, s. 277). Spis treści, zamieszczony na początku dysertacji, jest rzetelny. Tak samo należy też ocenić dołączone do rozprawy wykaz skrótów i indeks rzeczowy.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż analiza strony formalnej rozprawy wskazuje na dobrą znajomość zasad piśmiennictwa naukowego. Język prezentowanej rozprawy jest naukowy. Dokumentację pracy należy ocenić pozytywnie. Drobne niedociągnięcia i niewielka ilość błędów językowych, jakie dostrzeżono w tekście opracowania, żadną miarą nie przekreślają jego znacznych walorów poznawczych i naukowych.

Końcowa ocena dysertacji. Prezentowana rozprawa pozwala poznać specyficzne skutki psychiczne niektórych chorób neurologicznych i ich wieloraki wpływ na decyzje i czyny osób, u których rozpoznano te schorzenia. Daje ona zarazem możliwość, wprowadzić w ograniczonym zakresie, zrozumienia nader złożonego wpływu tych chorób na konsensualną zdolność mężczyzny i kobiety.

Szczególne wartość i oryginalność pracy polega na wszystkim na określeniu konkretnych przejawów negatywnego wpływu wybranych chorób neurologicznych na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa kanonicznego i realizacji istotnych obowiązków małżeńskich oraz na wskazaniu środków prawnych, które mogą pomóc ustalić w poszczególnym przypadku stopień tego wpływu na zdolność osoby do tej szczególnej czynności prawnej, jaką jest zawarcie małżeństwa w Kościele.

Wartość naukową dzieła, niewątpliwie znaczną, w niewielkim tylko stopniu pomniejszają błędy językowe i nieścisłości merytoryczne, o jakich jest mowa wyżej.

3. Ocena pozostałego dorobku naukowego

Dorobek naukowy ks. dra K. Graczyka jest dość pokaźny. Obejmuje on trzydzieści jeden recenzowanych artykułów naukowych. Wszystkie te opracowania zostały napisane w języku polskim i opublikowane w polskich czasopismach naukowych (w większości przypadków chodzi o czasopisma, które znajdują się na liście Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego). Znakomita większość tych artykułów dotyczy kwestii z zakresu kanonicznego prawa małżeńskiego, materialnego i procesowego. W dziesięciu opracowaniach Autor traktuje o małżeństwie kanonicznym w ogólności, w trzynastu pracach odnosi się do kwestii szczegółowych z zakresu zdolności konsensualnej do zawarcia małżeństwa, pięć artykułów poświęca on zasadom prawa stosującym się do procesu o nieważność małżeństwa, w dwóch pracach zajmuje się zagadnieniami z zakresu nauk o rodzinie, wreszcie po jednym studium poświęca on problemom z zakresu praw i obowiązków wiernych, prawa o Ludzie Bożym, prawa o sakramentach i prawa cywilnego. Wszystkie te prace są w miarę obszerne, w sumie obejmują one 476 stronic.

Należy z uznaniem zauważyć, że tematyka badań podejmowanych przez Habilitanta obejmuje z zasady żywotne kwestie z zakresu dziedzin wiedzy wymienionych wyżej. Autor recenzowanych opracowań nie lęka się trudnych tematów, chętnie bierze udział w naukowym dyskursie, czasem przedkłada śmiałe tezy, w przypadku zaś sporej części publikacji z kanonistyki w istocie podejmuje zagadnienia, które w praktyce sprawiają niemało trudności adwokatom, obrońcom węzła małżeńskiego, sędziom i biegłym kościelnym biorącym czynny udział w procesach o nieważność małżeństwa, w których pojawia się kwestia wpływu określonej choroby neurologicznej na zdolność do zawarcia małżeństwa kanonicznego.

Jeśli chodzi o wartość naukową recenzowanych opracowań, należy stwierdzić, iż jest ona zróżnicowana. Studia poświęcone kwestiom natury ogólnej, w tym samemu małżeństwu

kanonicznemu i procesowi o stwierdzenie nieważności małżeństwa, stanowią rzetelne opracowania podjętych zagadnień, ale wiele z nich posiada dość ogólnikowy charakter [zob.: *Rola i zadania trybunałów kościelnych w sprawach małżeńskich na podstawie przemówień Jana Pawła II do sędziów i adwokatów Roty Rzymskiej (w latach 1999-2002)*, w: Jan Paweł II – Apostoł jedności, praca zbiorowa pod red. J. Kędzierskiego, Włocławek 2003, s. 74-88; *Konieczność bezstronności i mądrości sędziego wobec ekspertyz biegłego sądowego w procesach o orzekanie nieważności małżeństwa*, „Studia Włocławskie” 7 (2004) s. 228-241; *Instytucja rozwodu a instytucja separacji. Skutki prawne w prawodawstwie kościelnym i cywilnym*, „Ateneum Kapłańskie” 144 (2005) z. 3, s. 545-558; *Forma zawarcia małżeństwa*, „Ateneum Kapłańskie” 148 (2007) z. 1, s. 90-107; *Wierność fundamentem prawidłowego funkcjonowania wspólnoty małżeńskiej*, „Studia Włocławskie” 11 (2009) s. 200-211]. W efekcie, w jasny i uporządkowany sposób przedstawiają one stan prawny i stan badań w danej kwestii, ale niekoniecznie mają iście nowatorski charakter. Podobnie należy ocenić niektóre prace z zakresu prawa o sakramentach, praw i obowiązków wiernych, prawa o Ludzie Bożym, prawa cywilnego i nauk o rodzinie [zob.: *Ograniczenia obowiązków i praw w Kościele katolickim. Studium prawne*, „Ateneum Kapłańskie” 146 (2006) z. 1, s. 127-141; *Prawno-społeczna funkcja proboszcza w świetle przepisów prawa Kościoła katolickiego*, „Studia Włocławskie” 13 (2011) s. 71-80]. Studia te pozwalają czytelnikowi zgłębić wnikliwie dane zagadnienie i niekiedy zapoznać się też ze stanem badań, zawierają sporo interesujących wniosków; niestety, nie zawsze są to konkluzje całkowicie nowe. Prawdziwie odkrywczy natomiast charakter mają te opracowania, w których Habilitant odnosi się do szczegółowych zagadnień z zakresu zdolności mężczyzny i kobiety do zawarcia przymierza małżeńskiego. Prace te z zasady mają charakter interdyscyplinarny, zawierają dość bogaty materiał źródłowy, stanowią odważną próbę oceny analizowanych zjawisk, zawierają konkretne propozycje dotyczące postępowania sądowego i oceny materiału dowodowego a tym samym stanowią istotną pomoc dla tych, którzy na co dzień partycypują w orzekaniu w sprawach o nieważność małżeństwa. W efekcie, znakomita część spośród trzynastu artykułów naukowych poświęconych zdolności konsensualnej takich osób, jak te, u których rozpoznano stwardnienie rozsiane, padaczkę i urazy mózgu, to studia w pełni dojrzałe i prawdziwie samodzielne. I jakkolwiek Autor tych prac nie ustrzegł się pewnych braków, pośród których największym zdaje się być dość lapidarny i wybiórczy opis zaburzeń psychicznych, gdy nie uwzględni on różnych, specyficznych form zaburzenia (jako przykład można tu wskazać prace poświęcone wpływowi padaczki na zdolność osoby do zawarcia małżeństwa czy oddziaływaniu chorób neurologicznych na rozeznanie oceniające co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich), należy uznać te opracowania za posiadające dużą wartość poznawczą.

Przedstawione opracowania z jednej strony wskazują na pracowitość Habilitanta, z drugiej zaś, przynajmniej niektóre spośród nich, pozwalają stwierdzić, że realizacji podejmowanych badań towarzyszył pewien pośpiech. W efekcie, w niektórych z tych prac znaleźć można wiele niedociągnięć. Pośród nich najistotniejsze to: błędy językowe, a zwłaszcza składniowe, stylistyczne, interpunkcyjne; sugestywny styl; sytuowanie odsyłaczy w niewłaściwym miejscu. Bywa, że Autor traktuje w swych pracach o sprawach, które wykraczają poza temat opracowania [zob. *Rola i zadania trybunałów kościelnych w sprawach małżeńskich na*

podstawie przemówień Jana Pawła II do sędziów i adwokatów Roty Rzymskiej (w latach 1999-2002), w: Jan Paweł II – Apostoł jedności, praca zbiorowa pod red. J. Kędzierskiego, Włocławek 2003, s. 74-78, 84-86], myli terminologię [np. miesza „reassumpcję” z „rekapitulacją”, posługuje się wyrażeniami stosowanymi w prawie nowym (Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r.) typu: „przekazanie prawa do ciała”, „odmówienie prawa do ciała”, zamiast używać zwrotów akcentujących personalistyczne określenie zgody małżeńskiej, które są właściwe dla najnowszego prawa kanonicznego: „przekazanie siebie”, „prawo do aktów małżeńskich”, „prawo do pożycia intymnego”, „odmowa wzajemnego obdarowania się sobą” [zob.: *Niezdolność pełnego wypełnienia prawa do ciała przez nupturientów na skutek sclerosis multiplex*, „Studia Włocławskie” 5 (2002), s. 94-103; *Niezdolność do wypełnienia zobowiązania bonum prolis przez nupturientów na skutek choroby neurologicznej. Interpretacja prawna zagadnienia*, „Studia Włocławskie” 10 (2007) s. 320, 324], wreszcie przytacza te same fragmenty tekstu, i to bez poinformowania czytelnika o tym fakcie: [zob. *Osobowość neurotyczna a psychiczna niezdolność do zawarcia związku małżeńskiego. Aspekt kanoniczny*, w: *Kościelne prawo procesowe*, t. 2, Wpływ zaburzeń osobowości na kanoniczną zdolność osoby do zawarcia małżeństwa, Lublin 2002, s. 35-36 i *Zaburzenia osobowości nupturienta podstawą do orzekania o nieważności małżeństwa. Próba kanonicznej klasyfikacji pojęć „normalność” i „anormalność”*, „Studia Włocławskie” 6 (2003) s. 189; *Wpływ padaczki na kanoniczną zdolność osoby do wyrażenia zgody małżeńskiej w świetle doktryny Kościoła katolickiego*, „Epileptologia” 8 (2000) nr 2, s. 122 i *Osobowość padaczkowa i jej wpływ na prawidłowe wyrażenie zgody małżeńskiej w świetle prawa kanonicznego*, w: *Divina et Humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin księdza profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanisław, Lublin 2001, s. 544 oraz *Wpływ chorób neurologicznych na rozeznanie oceniające*, w: *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 347-348]. Należy też zauważyć, że kilka z prezentowanych opracowań ma zbyt szeroki zasięg. Innymi słowy, tematy tych prac nie są wąskie. W konsekwencji brak w nich precyzyjnego określenia problematyki studium i jego zakresu. Następstwem tego jest dość powierzchowne przedstawienie zagadnień i ogólnikowy stopień wywodów (zob.: *Wpływ chorób neurologicznych na rozeznanie oceniające*, w: *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 341-354; *Ograniczenia obowiązków i praw w Kościele katolickim. Studium prawne*, „Ateneum Kapłańskie” 146 (2006) z. 1, s. 127-141; *Forma zawarcia małżeństwa*, „Ateneum Kapłańskie” 148 (2007) z. 1, s. 90-107].

Ze smutkiem należy stwierdzić, że brak jest pośród recenzowanych publikacji ks. dra K. Graczyka takich, które napisano i wydano w językach obcych. Zastanawia też brak w dorobku naukowym Habilitanta recenzji. Prezentowana dysertacja habilitacyjna i opracowania opublikowane po obronie doktorskiej wskazują, że Kandydat dość chętnie korzysta z dorobku uczonych redagujących swe prace w języku polskim i tych, którzy publikują wyniki swych badań w innych językach, niestety próżno można szukać w jego dorobku wnikliwych opinii tych dzieł.

4. Wnioski końcowe

Walorem i zarazem słabą stroną działalności naukowej ks. K. Graczyka jest podstawowy przedmiot badań podejmowanych przez Kandydata. Otóż spora część dorobku naukowego Habilitanta – poczynając od jego rozprawy doktorskiej po dysertację przedstawioną w postępowaniu habilitacyjnym – dotyczy kwestii z zakresu zdolności prawnej do zawarcia małżeństwa kanonicznego posiadanej przez osoby, u których rozpoznano różnego rodzaju choroby neurologiczne. Naturalnie ta swoista wierność ks. dra K. Graczyka wymienionemu tematowi wskazuje na jakże potrzebną naukowcom dociekliwość i gruntowność badań, wnioski zaś, jakie znaleźć można w wielu jego opracowaniach z tej dziedziny, bez wątpienia pomagają osobom zaangażowanym w działalność sądów kościelnych łatwiej i z większą pewnością określić w poszczególnym przypadku stopień uprzedniej zdolności konsensualnej. Niemniej podjęcie przez Kandydata w dwóch podstawowych dla jego dorobku naukowego opracowaniach, tj. w rozprawie doktorskiej i habilitacyjnej, kwestii z zakresu wpływu chorób neurologicznych na zdolność osoby do zawarcia ważnego małżeństwa na forum Kościoła, jawi się jako niezbyt szczęśliwe rozwiązanie.

Oczywiście wspomniana uwaga żadną miarą nie oznacza, że Habilitant ogranicza swoje badania naukowe wyłącznie do kwestii zależności między poszczególnymi chorobami neurologicznymi a zdolnością kanoniczno-prawną do zawarcia małżeństwa. W jego dorobku naukowym, jak to już zauważono wyżej, bez trudu można też wskazać inne, istotne obszary badawcze, także potraktowane bardzo poważnie i z należytą dociekliwością. Tytułem przykładu wystarczy tu wymienić następujące zagadnienia, które Kandydat opracował nader starannie i sumiennie: wymóg wolności wewnętrznej w podejmowaniu decyzji o zawarciu małżeństwa, osobowość neurotyczna a psychiczna niezdolność do zawarcia małżeństwa, aspekty medyczno-prawne impotencji względnej, przymiot jedności i nierozzerwalności małżeństwa jako warunek konieczny do ważnego zawarcia małżeństwa, amor coniugalis i jej usytuowanie w strukturze prawnej małżeństwa, wierność fundamentem prawidłowego funkcjonowania wspólnoty małżeńskiej, ojcostwo podstawowym posłannictwem mężczyzny, procesowe zadania promotora sprawiedliwości na etapie zaskarżenia małżeństwa i zawiązania sporu, powołanie biegłego w przypadku dwóch różnych opinii biegłych.

Rekapitulując, należy stwierdzić, że ks. dr K. Graczyk po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk prawnych znacząco powiększył swój dorobek naukowy. Twórczość ta ma charakter wielokierunkowy, wskazuje na dobrą znajomość podejmowanej problematyki, potwierdza pracowitość, sumiennność i samodzielność badawczą Habilitanta. Rozprawa habilitacyjna i pozostały dorobek naukowy, przedstawione do oceny, oraz działalność naukowo-dydaktyczna i naukowo-organizacyjna Kandydata wskazują na dojrzałość, oryginalność i rzetelność poszukiwań naukowych, i odpowiadają wymogom określonym w przepisach o stopniach naukowych i tytule naukowym. Wobec powyższego, mając na względzie warunki określone w *Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003* oraz w *Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć*

osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, wnioskuję o kontynuowanie
przewodu habilitacyjnego ks. dra Krzysztofa Graczyka.